

АРХЕАЛОГІЯ І ФІЗІЧНАЯ АНТРАПАЛОГІЯ

Аказалася, што ў Пастанове № 21 зноў фігуруюць “ушаноўваемы камень перыяду бронзавага веку каля в. Іканы” (шыфр 613В000018), “каменны могільнік” (XIII–XIV стст.) каля в. Хаўхоліца (шыфр 613В000041), не ўведзена раздзяленне курганных могільнікаў каля в. Крынічкі.

Такім чынам, інвентарызацыя археалагічных помнікаў Барысаўскага раёна, якія ўключаны ў спіс гісторыка-культурных каштоўнасцей Рэспублікі Беларусь сутыкнулася не толькі з праблемамі практычнага пошуку, лакалізацыі, маніторынгу, карэктнай інтэрпрэтацыі і складання сучаснай уліковай дакументацыі, але і з несумленнымі адносінамі чыноўнікаў у сферы культуры. Пасля прыняцця 6 мая 2014 г. Пастановы № 21 Міністэрства культуры колькасць археалагічных помнікаў нават зменшылася, а ранейшыя памылкі перайшлі ў новы афіцыйны дакумент.

ЛІТАРАТУРА

1. Даўгяла, З.І. Барысаўскі замак (экскурс ў гісторыю яго ўзнікнення і ўмацавання) / З.І. Даўгяла // Працы археалёгічнай камісіі. – Т. П. Запіскі аддзелу гуманітарных навук. – Вып. 11. – Мінск, 1930. – С. 263–268.
2. Дзевяць стагоддзяў Барысава / Г.В. Штыхаў [і інш.]. – Мінск : Белта, 2002.
3. Збор помнікаў гісторыі і культуры Беларусі. Мінская вобласць. – Кн. 1. – Мінск : БелСЭ, 1987.
4. Ляўданскі, А.М. Археалёгічныя досьледы ў Барысаве / А.М. Ляўданскі // Запіскі аддзелу гуманітарных навук Беларускай Акадэміі навук. – Кн. 11. Працы археалёгічнай камісіі. – Т. П. – Мінск, 1930. – С. 253–261.
5. Ляўданскі, А.М. Кароткае паведамленне аб даследах культур эпохі жалеза ў БССР у 1930–1931 гг. / А.М. Ляўданскі // Працы секцыі археалёгіі. – Т. III. – Мінск, 1932. – С. 230–235.
6. Митрофанов, А.Г. Железный век средней Белоруссии (VII–VI вв. до н.э. – VIII н.э.) / А.Г. Митрофанов. – Мінск, 1978. – С. 94–95
7. Опросные листы 1924 г. по Минскому и Борисовскому уездам / Архіў археалагічнай навуковай дакументацыі ІГ НАН Беларусі. – Воп. 1. – Спр. 71.
8. Памяць: гіст.-дакум. хроніка Барысава і Барысаўскага раёна / Беларус. энцыкл. / Г.П. Пашкоў (гал. рэд.) [і інш.]. – Мінск : БелЭн, 1997. – 800 с.
9. Поболь, Л.Д. Археологические памятники Белоруссии. Железный век / Л.Д. Поболь. – Мінск : Наука и техника, 1983.
10. Поболь, Л.Д. Славянские древности Белоруссии (свод археологических памятников раннего этапа зарубинецкой культуры – с середины III в. до н.э. по начало II в. н.э.) / Л.Д. Поболь. – Мінск, 1974.
11. Рынейскі, А. Да археалёгічнага вывучэння Беларусі / А. Рынейскі // Наш Край. Штомесячнік Цэнтральнага Бюро Краязнаўства пры Інстытуце Беларускае Культуры. – 1929. – № 11. – С. 73–74.
12. Рынейскі, А. Разведаная археалёгічная экспедыцыя / А. Рынейскі // Наш край. Штомесячнік Цэнтральнага Бюро Краязнаўства пры Інстытуце Беларускае Культуры. – 1929. – № 8–9. – С. 87.
13. Список памятников истории и культуры республиканского значения Белорусской ССР. – Кн. 2 : Памятники археологии. – Мінск, 1990
14. Штыхаў, Г.В. “Паставіў град Барысаў у сваё імя ...” / Г.В. Штыхаў // Беларускі гістарычны часопіс. – 2002. – № 4. – С. 15–21.
15. Штыхаў, Г.В. Археологическая карта Белоруссии / Г.В. Штыхаў. – Вып. 2: Памятники железного века и эпохи феодализма. – Мінск, 1971.
16. Штыхов, Г.В. Города Полоцкой земли (IX–XIII вв.) / Г.В. Штыхов. – Мінск, 1978. – С. 100–102.

УДК 902/904

ШКЛЯНЫЯ ВЫРАБЫ XVI – XIX СТАГОДДЗЯЎ З МАТЭРЫЯЛАЎ АРХЕАЛАГІЧНЫХ ДАСЛЕДАВАННЯЎ ВІЦЕБСКІХ СЛАБОД

П.С. КУРЛОВІЧ-БЯЛЯЎСКАЯ

Інстытут гісторыі НАН Беларусі, Мінск

Прысвечаны шкляным вырабам на матэрыялах археалагічных даследаванняў перыферычных тэрыторый Віцебска (Заручаўе, Задзвінне і Задунаўе). Схema класіфікацыі шкляннага посуду паводле прызначэння вылучае такія катэгорыі, як сасуды (розныя віды сталовых, тэхнічных і дэкаратаўных сасудаў) і інтэр’ернае шкло. Большасць артэфактаў выкарыстоўваліся ў другой палове XVIII – XIX стст. Шкляныя вырабы з Заручаўя і Задзвінны з’яўляюцца больш каштоўнымі, чым з Задунаўя

Віцебск з’яўляецца адным з найбольш даследаваных гарадоў на тэрыторыі Беларусі. Першыя археалагічныя раскопкі тут правёў яшчэ А.П. Сапуноў на Замкавай Гары ў 1895 – 1896 гг. У 1928 г.

даследаванні на ёй працягнуў А.М. Ляўданскі. Аднак найбольш актыўная праца па археалагічным вывучэнні горада пачалася ў пасляваенны перыяд [7, с. 15–17]. Яна праводзілася ва ўсіх гістарычных зонах Віцебска, былі атрыманыя грунтоўныя высновы па прасторавай арганізацыі і забудове горада, матэрыяльнай культуры насельніцтва і іншых пытаннях.

Сістэматычнае вывучэнне культурных напластаванняў XVI – XIX стст. у Віцебску здзяйсняецца В.М. Ляўко, пачынаючы з 1976 г. [22, с. 15]. Асабліваю цікавасць выклікаюць матэрыялы, атрыманыя падчас даследавання перыферычнай у гэты час часткі горада. Іх сістэматызацыя дазволіла вызначыць асаблівасці гістарычнага развіцця гэтай тэрыторыі. Аналіз вырабаў са шкла, выяўленых падчас археалагічнага вывучэння віцебскіх слабад, дазваляе атрымаць больш грунтоўныя звесткі аб гэтай частцы матэрыяльнай культуры горада.

У артыкуле аналізуюцца шкляныя вырабы з трох слабад Віцебска: Заручайскай, Задунайскай і Задзвінскай (Заручаўя, Задунаўя і Задзвіння). Усе яны ўтварыліся на месцы ранейшых сельскіх паселішчаў і аддзяляліся ад гістарычнага цэнтра Віцебска воднымі бар’ерамі. Матэрыялы чацвёртай, Узгорскай слабады [7, с. 184], варта пакінуць па-за межамі артыкула, паколькі яна з’яўляецца гістарычна блізкай да Узгорскага астрага і мусіць разглядацца ў адным ключы з ім.

Заручаўе

Віцебская Заручайская слабада змяшчалася на поўдзень і паўднёвы-ўсход ад Ніжняга замка. З захаду яна абмяжоўвалася ракой Заходняй Дзвіна, з поўначы – Замкавым (Платавым) ручаём, з усходу – Гапеевым ручаём, а з поўдню – сучаснай вуліцай газеты “Праўда”. Плошча слабады складала каля 5 га [7, с. 185]. У 1981 і 1986 гг. тут праводзіліся археалагічныя раскопкі, а ў 1994, 2003 – 2009 гг. – археалагічныя назіранні пад кіраўніцтвам В.М. Ляўко [7, с. 102 – 110]. Даследаванні працягваліся таксама ў 2010 – 2011 гг. [5, с. 374; 12, с. 33]. Па пісьмовых крыніцах засяленне слабады вядома з XIV ст. Уздоўж берага Заходняй Дзвіны і сучаснай вуліцы Калініна па археалагічных даных забудова існавала ўжо з XII ст. [9, с. 353], але гарадской тэрыторыяй Заручаўе ў гэты час не з’яўлялася [8, с. 82]. Шэраг матэрыялаў па археалагічным вывучэнні Заручайскай слабады з’яўляецца апублікаваным [5; 7, с. 102 – 110; 8, с. 82; 10; 12], але шкляныя вырабы ў такіх публікацыях падрабязна не разглядаліся.

З археалагічнага вывучэння тэрыторыі Заручаўя ў 1981 [6, с. 34 – 36, 38], 1986 [4, с. 64, 68 – 69, 81, 97 – 99, 101 – 104, 111], 2003 – 2005 [13, с. 17, 19, 21] і 2006 – 2007 [20, с. 20 – 21] гг. было прааналізавана 110 экзэмпляраў шкляных вырабаў (знаходкі шкла падчас даследаванняў іншых гадоў невядомыя). З іх толькі 19 артэфактаў можна аднесці да цэлых ці амаль цэлых. Цікава, што ўсе, акрамя аднаго, належаць ці да аптэкарскіх сасудзікаў (рознай формы бутэлечак і слоічкаў), ці да парфумерных флакончыкаў. Адзіная амаль цэлая бутэля (не захавалася толькі верхняя частка горлышка) мае на тулаве кляймо ў выглядзе надпісу “ПРОВАНСКОЕ МАСЛО МОСК.АКЦ.ОБЩ.К.ЭРМАНСЪиК⁰²” (мал. 1: 5). Паколькі тэрмінам “прованское масло” ў Расійскай імперыі абазначаўся аліўкавы алей вышэйшага гатунку [2, с. 308], то разглядаемую бутэльку з вялікай доляй верагоднасці можна аднесці да сталовых тарных сасудаў для захавання вадкасцей. Добрая захаванасць разглядаемых сасудаў забяспечвалася іх невялікім памерам і дастаткова тоўстымі сценамі (0,4 – 0,5 см). Магла паўплываць на трываласць вырабаў і тэхналогія іх вытворчасці (прэсоўка ў адмысловай форме, дзякуючы якой, мажліва, для прадукцыі не былі характэрны вялікія перапады ў таўшчыні сценак).

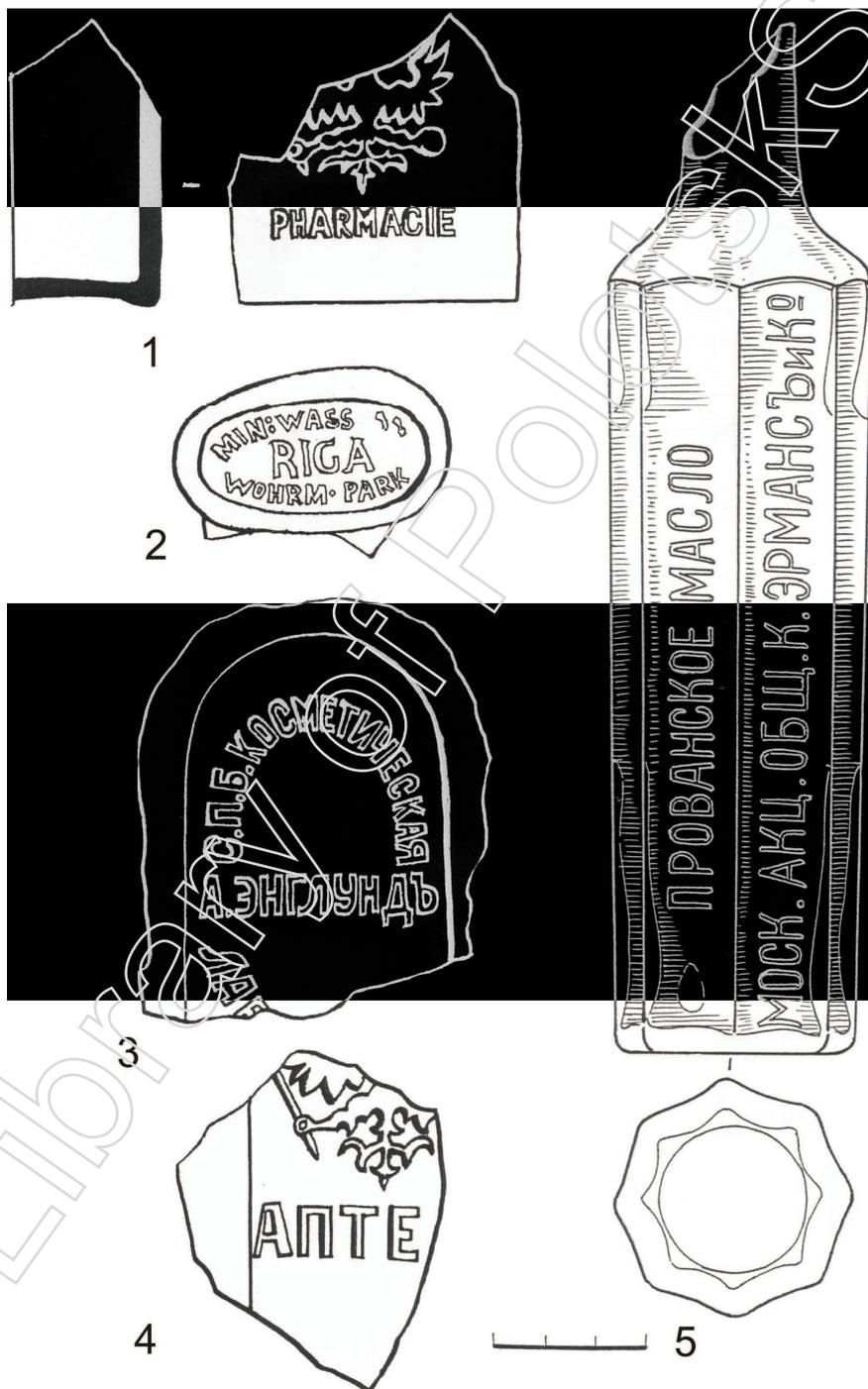
У адпаведнасці з функцыянальным прызначэннем шкляныя вырабы з Заручайскай слабады можна падзяліць на дзве групы: інтэр’ернае шкло і начынні. Да першай групы належаць 20 фрагментаў ваконнага шкла і 1 фрагмент шкляной пліткі. Фрагменты шыбаў зялёнага ці празрыстага колеру, пакрыты пацінай, плітка святла-зялёная. Група начынняў складае абсалютную большасць разглядаемых вырабаў (87 экзэмпляраў) і, у сваю чаргу, можа быць падзелена на сталовыя (66 экзэмпляраў) і тэхнічныя (21 выраб) сасуды. Не паддаюцца вызначэнню 2 кавалкі светла-фіялетавага тоўстага і зялёнага аплаўленага шкла з археалагічных назіранняў на тэрыторыі Заручаўя ў 2003 – 2005 гг. [13, с. 21].

Сталовыя начынні з Заручайскай слабады прадстаўлены тарнымі сасудамі (32 фрагменты і 1 амаль цэлая бутэля, 3 фрагменты квартаў, 3 фрагменты штофаў, 1 фрагмент вялікапамернага начыння слоікападобнай формы), сасудамі для піцця (1 ножка кілішка, 1 донца і 1 венца шклянак) і нявызначанымі начыннямі (19 фрагментаў сценак, 2 фрагменты горлышкаў, 1 фрагмент донца і 1 фрагмент ручкі). Тэхнічныя сасуды складаюцца з аптэкарскага посуду (13 цэлых ці амаль цэлых і 2 фрагменты бутэлечак, 2 слоічкі, 1 колбачка) і парфумерных флаконаў (3 экзэмпляры).

Большасць вырабаў (69) выканана з зялёнага шкла розных адценняў, другія па колькасці прадметы з празрыстага шкла (30), сустракаюцца асобныя экзэмпляры бірузовага (4), карычневага (3), белага (1),

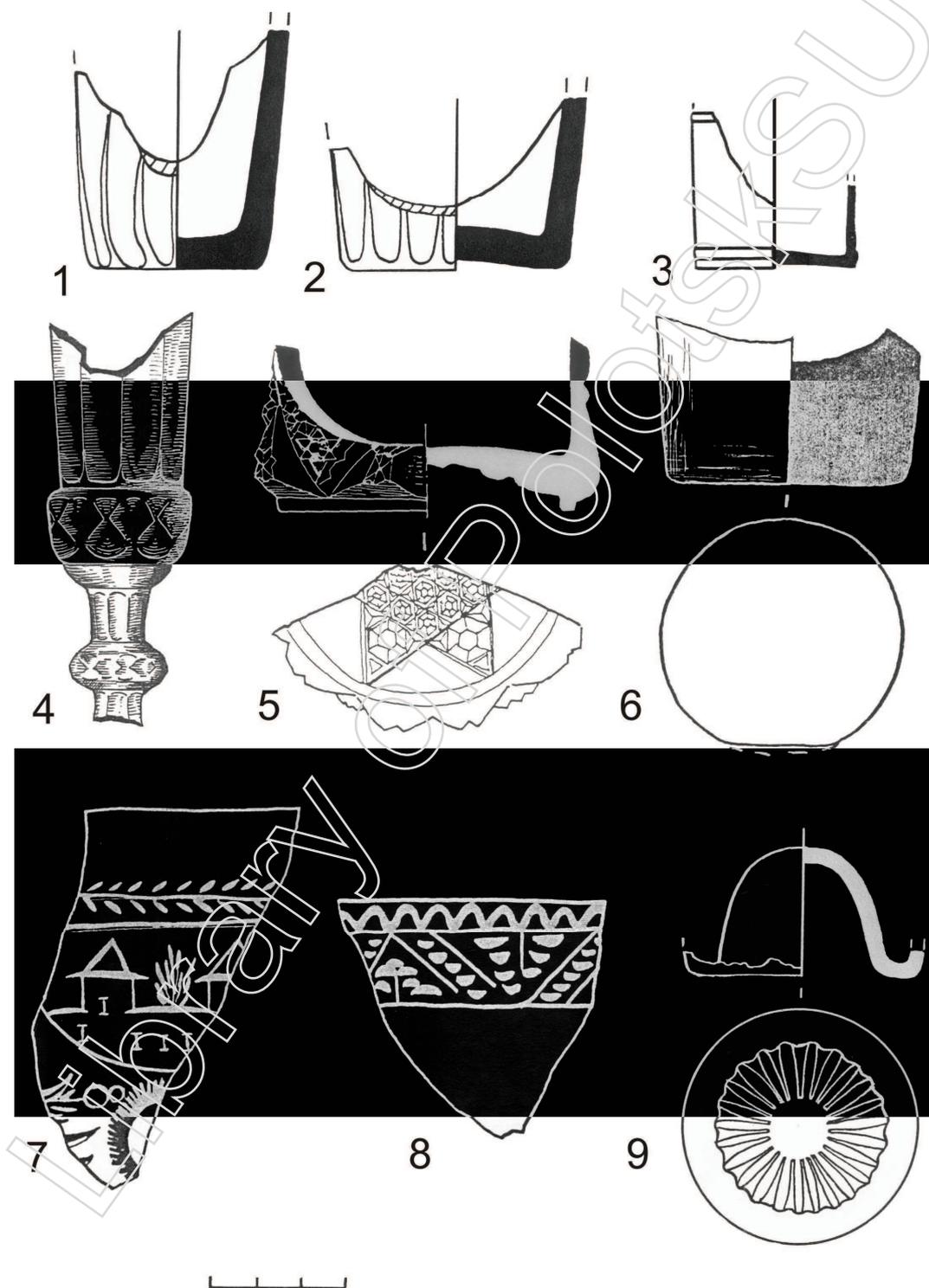
АРХЕАЛОГІЯ І ФІЗІЧНАЯ АНТРАПАЛОГІЯ

светла-фіялетавага (1), малочнага (1) і сіняга (1) колеру. Большасць шкляных вырабаў з Заручаўя пазбаўлена ўсялякага аздаблення, але ў склад разгледжанай калекцыі ўваходзяць і арнаментаваныя артэфакты. Так, падчас археалагічных раскопак у 1981 г. была выяўлена гафрыраваная ручка начыння са светла-зялёнага пацінізаванага шкла. З раскопак 1986 г. паходзяць 2 фрагменты вырабаў з рэльефнай арнаментацияй, фрагмент белага шклянога сасуда, арнаментаваны прадоўжнымі лініямі і фрагмент выраба з зялёнага шкла з рыфлёнай арнаментацияй. Падчас археалагічных назіранняў у 2003 – 2005 гг. былі выяўлены гранёная ножка кілішка і гранёная бутэлка з клеймом у выглядзе надпісу, а падчас назіранняў у 2006 – 2007 гг. – фрагмент сіняга шкла і парфумерны флакон з штампоўкай, а таксама фігурны парфумерны флакончык і аптэкарская бутэлекца з шклянымі жгуцікамі на тулаве.

Мал. 1. Вырабы з клеймамі-надпісамі: 1 [7, мал. 59:3], 2 [15, табл. 1], 3 [7, мал. 59:1], 4 [7, мал. 59:2] – Задзвінне; 5 [13, мал. 27] – Заручаўе

Асаблівую цікавасць уяўляе шклянка, выяўленая падчас археалагічных назіранняў 2006 – 2007 гг. на тэрыторыі Заручайскай слабады (мал. 2: 5). Гэты выраб меў цыліндрычную форму, вогнутае на 0,7 см донца і вертыкальны паддон вышынёй 0,3 см. Ад начыння захаваўся фрагмент донца і прыдоннай часткі вышынёй да 3,5 см. Яно было выканана з хрусталёвага шкла і аздоблена складанай геаметрычнай гравіроўкай. Асноўнымі арнаментальнымі матывамі з’яўляліся шасцівугольнікі і шасціканцовыя зоркі, што можа сведчыць аб прыналежнасці начыння да яўрэйскай культуры.

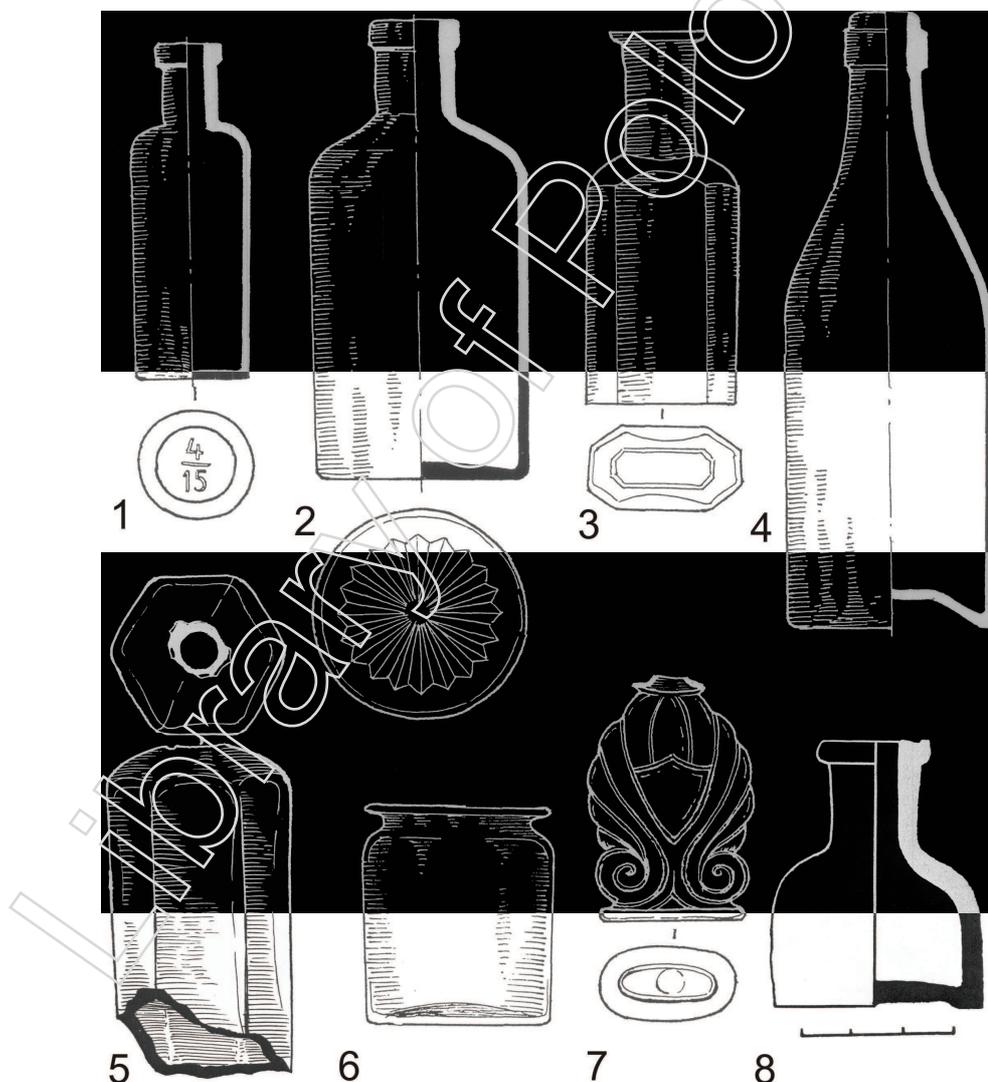

Мал. 2. Сасуды для піцця: 1 [7, мал. 59:5], 2 [7, мал. 59:6], 3 [16, табл. 14:3], 6 [14, мал. 45:1], 7 [1, мал. 243:10], 8 [1, мал. 243:13], 9 [15, табл. 2] – Задзвінне; 4 [7, мал. 48:7], 5 [7, мал. 50:9] – Заручаёе.

Задзвінне

Віцебская Задзвінская слабада знаходзілася на правым беразе Заходняй Дзвіны, насупраць Верхняга і Ніжняга замкаў [7, с. 185]. У 1990, 1991, 2000 – 2007 гг. тут праводзіліся археалагічныя даследаванні (раскопкі і назіранні) пад кіраўніцтвам В.М. Ляўко, у 2000 г. – архітэктурна-археалагічныя работы пад кіраўніцтвам І.А. Цішкіна [7, с. 114 – 116] (вынікі апошніх не былі ўключаны ў дадзены артыкул). Матэрыялы вывучэння Задзвіння ўвайшлі ў адпаведныя раздзелы манаграфіі В.М. Ляўко, прысвечанай Віцебску, якая была выдадзена ў 2010 г. [7, с. 113 – 116]. Апошнія даследаванні на тэрыторыі слабады, вынікі якіх апублікаваныя, праводзіліся пад кіраўніцтвам В.М. Ляўко ў 2011 г. [11]. Але падрабязна шклянныя вырабы ў гэтых працах не разглядаліся.

У выніку працы з матэрыяламі археалагічных даследаванняў В.М. Ляўко на тэрыторыі Задзвіння ў 1991 [15, с. 20 – 33, 35 – 37, 39 – 40; 16, с. 16, 18, 24 – 27, 29 – 32, 34 – 35, 37 – 38, 40], 2000 [14, с. 60] і 2011 [11, с. 382 – 383] гг. былі прааналізаваны 95 шклянных вырабаў (аб выяўленні шклянных вырабаў падчас археалагічных даследаванняў на тэрыторыі Задзвінскай слабады ў іншыя гады звестак няма). Усе, акрамя двух артэфактаў, прадстаўлены фрагментамі рознай ступені захаванасці. Першы цэлы выраб уяўляе сабой невялікі сасудзік вышыняй 5,5 см (мал. 3: 8). Па аналогіі з матэрыяламі Пятніцкага-ІІ раскопа Ноўгарада [3] яго можна інтэрпрэтаваць як чарнільніцу. Другі прадмет з'яўляецца 4-частковай зоннай пацеркай, якая адносіцца да старажытнарускага часу [21]. Яна магла патрапіць з некропаля, які, верагодна, змяшчаўся на тэрыторыі Задзвінскай слабады ў гэты час [11, с. 380]. Астатнія артэфакты са шкла з'яўляюцца фрагментамі начынняў позняга сярэднявечча – новага часу.

Мал. 3. Тэхнічныя начынні: 1 [7, мал. 50:5], 2 [7, мал. 50:2], 3 [7, мал. 50:6], 4 [7, мал. 50:4], 6 [7, мал. 50:8], 7 [7, мал. 50:10] – Заручаўе; 5 [19, мал. 19:1] – Задунаўе; 8 [15, табл. 1] – Задзвінне.

Па сваім функцыянальным прызначэнні сасуды з Задзвіння падзяляюцца на сталовыя (89), тэхнічныя (4) і дэкаратыўныя (1). Сталовыя начынні прадстаўлены тарным посудам (22 фрагменты бутэлек, 2 фрагменты штофаў, 1 фрагмент кварцы, 1 фрагмент, верагодна, біклагі), сасудамі для піцця (8 фрагментаў шклянак, 4 фрагменты чарак, 3 фрагменты келіхаў, 1 фрагмент кілішка без верхняй часткі) і нявызначанымі начыннямі (37 фрагментаў сценак сасудаў, 4 фрагменты горлышак вырабаў, 4 фрагменты донцаў сасудаў, 1 фрагмент начыння з ручкай, 1 венца шкляной пасудзіны). Тэхнічныя сасуды прадстаўлены цэлай чарнільніцай, фрагментамі аптэкарскага посуду (2) і парфумерных сасудаў (1). Да дэкаратыўных начынняў належаць фрагменты адной вазы. Ускосна аб наяўнасці шкляных дэталаў упрыгожванняў можа сведчыць знаходка пярэсцёнка з чашачкай для ўстаўкі [11, с. 383].

На жаль, вызначыць каляровую гаму начынняў з Задзвінскай слабады не атрымалася, паколькі шкляныя вырабы аналізаваліся на падставе справаздач аб археалагічных даследаваннях і апублікаваных матэрыялаў. Таму можна ўмоўна прыняць, што большая частка калекцыі, як і на Заручаўе, была выраблена з зялёнага шкла розных адценняў, а таксама празрыстай шкламасы. Да вырабаў з рэдкай каляровай гамой можна аднесці два фрагменты начынняў з сіняга шкла. Аздабленне на вывучаемых вырабах адсутнічае за невялікім выключэннем. Да арнаментаваных начынняў можна аднесці фрагменты сасудаў для піцця з гранёнымі сценкамі (3 экзэмпляры) і донцамі (у двух вырабаў) з раскопа 2 1991 года (мал. 2: 1, 2, 9), сценку сасуда з чырвонымі і жоўтымі палоскамі (выканана ў тэхніцы роспісу), венца келіха з сюжэтнай выявай (на фрагменце выгравіравана замкавая брама са спалучэннем расліннага арнаменту) і фрагмент келіха з раслінна-геаметрычнай арнаментацияй (мал. 2: 7, 8) з раскопа 1 1991 года.

Вялікую цікавасць уяўляюць вырабы з клеймамі-надпісамі з тэрыторыі Задзвіння. Так, з раскопа 2, працы на якім вяліся ў 1991 годзе [15, с. 1], паходзяць два фрагменты аптэкарскіх прамакутных бутэлек з выявамі герба Расійскай імперыі і надпісамі пад ім “АПТЕ...” (верагодна, “АПТЕКА”) на першым і “PHARMACIE” на другім (мал. 1: 1, 4). Асюль паходзіць і сценка флакона з надпісам “А.ЭНГЛУДЪ С.П.Б.КОСМЕТИЧЕСКАЯ ЛА...” (мал. 1: 3). Да гэтай жа катэгорыі знаходак можна аднесці і кляймо ад шкляной бутэлькі з надпісам “MIN:WASS RIGA WOHRM PARK” (мал. 1: 2), якое таксама было выяўлена падчас археалагічных раскопак у 1991 годзе. “MIN:WASS” з’яўляецца скарачэннем ад “Mineralwasser” (мінеральная вада), а “WOHRM PARK” – месцам разліва.

Задуняўе

Віцебская Задунайская слабада змяшчалася на левым беразе ракі Віцьба, у месцы ўпадзення ў яе ручая Дуная, на ўсход ад Ніжняга замка і Узгорскага астрога. Яе тэрыторыя складалася з паўночнага ўзвышанага ўчастка – Кстоўскай гары, які аддзяляўся ад Узгор’я Віцьбай, і больш шчыльна заселенага нізіннага ўчастка, што аддзяляўся ад Ніжняга замка ручаём Дунаем [9, с. 197]. Археалагічныя даследаванні на тэрыторыі Задуняўя праводзілі М.А. Ткачоў (шурфоўка ў 1977 г.) і В.М. Ляўко (раскопкі ў 1980 – 1981, 1986 і 1994 гг. І назіранні ў 2005 г.) [7, с. 92 – 99]. Вынікі вывучэння слабады за перыяд з 1977 г. па 2005 г. прадстаўлены ў артыкуле В.М. Ляўко [9] і адпаведным раздзеле яе манаграфіі, прысвечанай Віцебску [7, 92 – 101], але шкляныя вырабы падрабязна ў гэтых публікацыях не разглядаюцца.

У адпаведнасці са справаздачамі аб археалагічных даследаваннях у 1980 [18, с. 24 – 26], 1994 [17, с. 88 – 90, 118, 120, 122 – 123], 2005 [19, с. 10 – 11] гадах на тэрыторыі Задунайскай слабады тут была сабрана калекцыя з 38 шкляных артэфактаў. Знаходкі вырабаў са шкла падчас шурфоўкі М.А. Ткачовым у 1977 г., акрамя шклянога бранзалета, выяўлены не былі [23, с. 37]. Паколькі верхняй храналагічнай мяжой бытавання такіх вырабаў у Віцебску з’яўляецца XIV ст. [8, с. 106], то разглядаць бранзалет у рамках артыкула неэтагодна. Звесткі аб знаходках шкляных артэфактаў падчас іншых даследаванняў Задуняўя адсутнічаюць.

Шкляныя вырабы з тэрыторыі Задунайскай слабады прадстаўлены, як правіла, фрагментамі. Толькі два экзэмпляры з’яўляюцца цэлымі. Яны належаць да аптэкарскіх сасудзікаў і захаваліся, верагодна, дзякуючы невялікім памерам, адносна тоўстым сценкам і тэхналогіі вытворчасці. Па сваім функцыянальным прызначэнні шкляныя вырабы з Задунайскай слабады падзяляюцца на начынні (31) і інтэр’ернае шкло (4). Шкляныя начынні, у сваю чаргу, прадстаўлены сталовымі (25) і тэхнічнымі (6) сасудамі. Да ліку сталовых сасудаў можна аднесці 10 экзэмпляраў тарнага посуду (7 фрагментаў бутэлек, 2 фрагменты квартаў, 1 фрагмент штофа), 8 начынняў для піцця (5 фрагментаў шклянак, 2 фрагменты чарак, 1 фрагмент пеглепадобнага паддона, мажліва, ад шклянкі) і 7 нявызначаных сасудаў (5 фрагментаў шкляных донцаў, з якіх адзін з вялікай доляй гіпатэтычнасці можа належаць сальніцы, 1 накрыўка (?), 1 фрагмент сценкі сасуда). Тэхнічныя сасуды прадстаўлены двума цэлымі і трыма фрагментамі аптэкарскіх бутэлек і адным фрагментам флакона. Інтэр’ернае шкло прадстаўлена чатырма фрагментамі ваконных шыбаў. Два фрагменты шкла, з якіх адно аплаўлена, не падаюцца вызначэнню.

АРХЕАЛОГІЯ І ФІЗІЧНАЯ АНТРАПАЛОГІЯ

Каляровую гаму ўсіх шкляных вырабаў з Задунаўя вызначыць нельга па той жа прычыне, як і для задзвінскага шкла. Звесткі аб колеры вядомы для 14 з 37 (без уліку бранзалета) артэфактаў. Так, 9 вырабаў былі зроблены з празрыстага шкла, 3 экзэмпляры – з карычневага, а 2 – з зялёнага. Для астатніх вырабаў умоўна прыем зялёны ці празрысты колер шкламасы як найбольш распаўсюджаны ў познім сярэднявеччы – новым часе. Шкляныя артэфакты з аздабленнем з Задунайскай слабады практычна адсутнічаюць. Да іх ліку можна аднесці толькі тулава гранёнага таўстасценнага флакона з празрыстага шкла і сценку сасуда з фігурнага празрыстага шкла.

Такім чынам, у межах артыкула была прааналізавана калекцыя з 241 экзэмпляра шкляных вырабаў новага часу, якія прадстаўлены фрагментамі сасудаў і інтэр’ернага шкла. З іх 110 паходзяць з Заручаўя (46%), 94 – з Задзвіння (39%) і 37 – з Задунаўя (15%). Аднак неабходна ўлічваць, што гэтыя дадзеныя могуць і не адпавядаць становішчу з выкарыстаннем шкла ў адзначаны перыяд у сілу таго, што археалагічныя даследаванні перыферыйнай часткі Віцебска ўяўлялі сабой, як правіла, археалагічныя назіранні ці невялікія па плошчы раскопкі. Таму карыстацца наяўнай інфармацыяй вярта, прызнаючы пры гэтым пэўную гіпатэтычнасць атрыманых высноў.

У адпаведнасці з функцыянальным прызначэннем сярод шкляных вырабаў з Віцебскіх слабод вылучаюцца **начынні** (212 экзэмпляраў) і **інтэр’ернае шкло** (25 вырабаў). Начынні падзяляюцца на **сталовыя** (180 вырабаў), **тэхнічныя** (31 экзэмпляр) і **дэкаратыўныя** (фрагмент адной вазы). Сярод сталовых сасудаў вылучаюцца **тарныя сасуды** (76 экзэмпляраў), **сасуды для піцця** (27 вырабаў) і **нявызначаныя начынні** (фрагменты 77 сасудаў). Да ліку тэхнічных сасудаў належаць **аптэкарскія сасудзікі** (25 вырабаў), **парфумерныя флаконы** (5 экзэмпляраў) і **чарнільніца**. Інтэр’ернае шкло прадстаўлена фрагментамі **ваконных шыбаў** (24 экзэмпляры) і адным фрагментам **шкляной пліткі**. Чатыры фрагменты шкла, з якіх два аплаўленыя, не паддаюцца інтэрпрэтацыі.

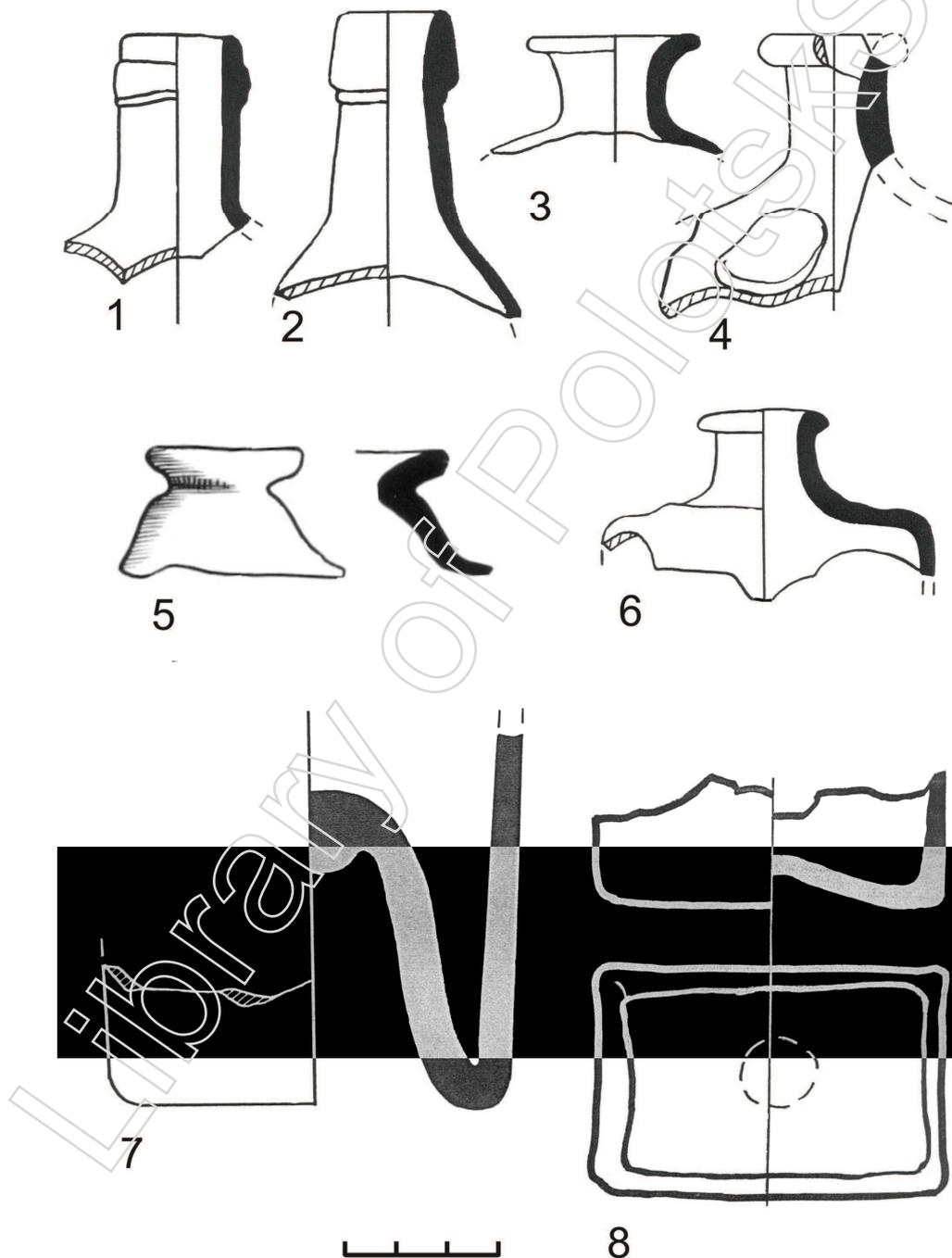
Самай шматлікай групай сярод катэгорыі шкляных начынняў з’яўляюцца **тарныя сталовыя сасуды**. Яны ўжываліся для доўгачасовага (бутэлькі і слоікі) захавання тых ці іншых прадуктаў (як правіла, вадкасцей). Абсалютная большасць начынняў гэтага кшталту з тэрыторыі Віцебскіх слабод прадстаўлена фрагментамі бутэлек (62 ці 82%). Таксама сярод сталовых тарных начынняў вылучаюцца фрагменты квартаў (6 ці 8%), штофаў (6 ці 8%), адной біклагі і аднаго вялікапамернага слоікападобнага сасуда. З пэўнай доляй верагоднасці да ліку тарных сталовых начынняў можна аднесці фрагмент выраба, які можна інтэрпрэтаваць як сальніцу. Аднак паколькі такая інтэрпрэтацыя выключна гіпатэтычная, падчас падлікаў ён быў аднесены да нявызначаных начынняў.

Амаль усе **бутэлькі** прадстаўлены фрагментамі сасудаў з цыліндрычным тулавам (дыяметр 7,0 – 9,2 см) і горлам даўжынёй 3,7 – 9,4 см (дыяметр асавання – 2,5 – 3,3 см, дыяметр вусця – 2,0 – 3,4 см), прамым ці крыху адогнутым вонкі скругленым венцам, акруглымі плечыкамі і вогнутым на 1,0 – 5,8 см ці плоскім донцам. Асобныя экзэмпляры маюць невялікі (1,0 – 2,5 на 0,5 – 1,5 см) паўсферычны выступ у цэнтры донца (мал. 4: 7), які ўтвараўся, верагодна, у выніку яго выгінання нейкім адмысловым прыстасаваннем. Найбольшае адрозненне паміж бутэлькамі цыліндрычнай формы ў афармленні верхняй часткі горла. Аднак, як правіла, яно зводзіцца да двух колькасна прыблізна роўных варыянтаў. У адпаведнасці з першым, лішкі шкла загіналіся вонкі, утвараючы каўнерык даўжынёй 0,5 – 2,3 см (мал. 4: 2). Другі варыянт прадугледжваў прымацаванне на верхнюю частку горлышка наляпнага жгуціка шырынёй 0,4 – 0,9 см (мал. 4: 1). Шматстаянасць залежыла ад асаблівасцей афармлення ніжняй часткі каўнерыка ці віда і месца мацавання жгуціка. Для адзінкавых экзэмпляраў характэрна спалучэнне варыянтаў са змяшчэннем жгуціка пад каўнерыкам. Паколькі ўсе цыліндрычныя бутэлькі прадстаўлены выключна фрагментамі, вызначыць іх вышыню праблематычна. Але, улічваючы захаваныя часткі артэфактаў, можна меркаваць, што яна вагаецца паміж 20 – 35 см.

Адзіная фігурная бутэлька (мал. 1: 5) паходзіць з тэрыторыі Заручайскай слабады. Яе тулава мае 8 вогнутых на 0,15 см граней шырынёй 2,3 см з закругленымі вугламі. Чатыры грані бутэлькі на адлегласці 5,7 см ад донца не маюць вогнутасці на ўчастку шырынёй 6,8 см. Можна меркаваць, што тут змяшчалася нешта накшталт этыкеткі. На супрацьлеглых двух гранях размешчана кляймо-надпіс “ПРОВАЊСКОЕ МАСЛО МОСК.АКЦ.ОБЩ.К.ЭРМАНСЬК²⁰”, змест якога разглядаўся ў частцы артыкула, прысвечанай Заручаўю. Вышыня гранёнага тулава бутэлькі – 15,3 см. Зверху яно пераходзіць у акруглыя плечыкі і горлышка, шырынёй 2,8 см у асаванні, якое крыху звужаецца дагары. Верхняя частка горлышка не захавалася. Донца вогнутае. Вышыня захаванай часткі начыння – 20,3 см. Поўная вышыня, улічваючы будову горлышка, не перавышала 25 см.

Да наступнай групы сталовых тарных начынняў належаць **кварты і штофы**. Згодна з функцыянальным прызначэннем, іх можна лічыць бутэлькамі з квадратным у разрэзе тулавам. Аднак у айчыннай гістарыяграфіі іх прынята называць у адпаведнасці з гістарычнымі назвамі. Кварты ўяўлялі сабой начынні з нахіленымі

плечыкамі, якія плаўна пераходзілі ў горла, і моцна ўвагнутым донцам. Яны ўжываліся ў канцы XVI – XVII ст. Штофы адрозніваліся ад квартаў прамымі плечыкамі і амаль плоскім донцам. Яны пачалі выкарыстоўвацца з XVIII ст. [8, с. 52 – 53]. Квадратныя бутэлькі з тэрыторыі слабод Віцебска прадстаўлены фрагментамі ніжніх і верхніх частак. Шырыня сценкі кварты складае каля 10 см. Горлышкі такіх вырабаў тоўстыя (шырыня каля 5 см), прыземістыя (вышыня каля 2,5 см) з моцна адагнутым вонкі венцам (мал. 4: 5). Шырыня сценкі штофа таксама складае каля 10 см. Аднак горлышкі гэтых начынняў больш тонкія (шырыня каля 2,5 см) і высокія (вышыня каля 3 см) з прамым венцам, загнутым у выглядзе акруглага каўнерыка таўшчынёй 0,5 см. На плечыку штофа з тэрыторыі Задзвіння захаваўся след ад кляйма памерам $2,2 \times 1,8$ см (мал. 4: 4). Паколькі і кварты, і штофы захаваліся выключна фрагментарна, то аб памерах цэлых начынняў меркаваць можна толькі гіпатэтычна. Верагодна, іх вышыня складала каля 25 см.

Мал. 4. Сталовыя тарныя сасуды: 1 [7, мал. 59:9], 2, 3 [15, табл. 3], 4, 6 [15, табл. 2], 7 [16, табл. 14:2] – Задзвінне; 5 [6, мал. 16] – Заручаўе; 8 [9, мал. 28:4] – Задунаўе

АРХЕАЛОГІЯ І ФІЗІЧНАЯ АНТРАПАЛОГІЯ

Некаторыя верхнія і ніжнія часткі начынняў (мал. 4: 6, 8) належаць да бутэлек з тулавам прамакутнай у разрэзе формы. Шырыня большай сценкі каля 7 см, мешай – каля 5,5 см. Стык бакавых сценак можа згладжвацца, у тым ліку дадатковай гранню, што надае вырабам больш плаўную форму. Донца плоскае. Плечыка прамое. Афармленне горлышка аналагічна горлышку штофа, але яно меншага памеру (2 × 2 см). Верагодна, дадзеныя фрагменты шклянных вырабаў можна аднесці да *паўштофаў*, аб'ём якіх раўняўся палове аб'ёму штофа. Аналогіі ім вядомы на тэрыторыі сучаснай Украіны [24, с. 125].

Біклага прадстаўлена верхняй часткай начыння, што складаецца з горлышка вышыняй 1,8 см з адагнутым вонкі венцам (дыяметр вусця сасуда – 3,5 см) і акруглых плечыкаў (мал. 4: 3). Аб знешнім выглядзе цэлых біклаг можна меркаваць па захаваных вырабах з Оршы [1, мал. 244: 1], Мінска [1, мал. 244: 3] і Магілёва [1, мал. 245: 6]. Гэтыя начынні вышыняй 14 – 21 см маюць сплюсчанае авальнай формы тулава і плоскае ці крыху вогнутае донца з авальным наляпным паддонам. У адпаведнасці з аналогіямі на сплюсчаных баках біклагі часам змяшчалася аздабленне з наляпных жгутцоў з папярэчным рыфленнем [1, мал. 244: 1, 3], якія на плечыках маглі пераходзіць у круглыя вушкі для падвешвання [1, мал. 244: 1].

Сасуды для піцця, сабраныя падчас археалагічнага даследавання слабод Віцебска, уключаюць у сябе 27 вырабаў. Яны прадстаўлены фрагментамі шклянак (16 экзэмпляраў ці 60%), чарак (6 сасудаў ці 22%), келіхаў (3 экзэмпляры ці 11%) і кілішкаў (2 вырабы ці 7%). У адрозненні ад тарных сталовых начынняў сасуды для піцця маюць больш тонкія сценкі, значная частка вырабаў (10 экзэмпляраў ці 37%) мае аздабленне, выкананае з выкарыстаннем розных тэхнік (граненне, гравіроўка). Знешні выгляд дадзеных вырабаў, верагодна, абумоўлены іх выкарыстаннем падчас урачыстага прыёму напойў, які патрабаваў ад начыння эстэтычнасці, ступень якой была абумоўлена густам і фінансавымі мажлівасцямі спажыўца.

Шклянкі, знойдзеныя падчас археалагічных даследаванняў слабод Віцебска, прадстаўлены фрагментамі 12 ніжніх частак начынняў, 3 верхніх частак сасудаў і адным петлепадобным паддонам, які змяшчаўся ў аснаванні начыння. Шклянкі з'яўляюцца цыліндрычнымі ці крыху пашыранымі дагары сасудамі з прамым ці вогнутым на 0,2 – 2,2 см донцам. Донца аднаго начыння патоўшчанае і складае 2 см (мал. 2: 6). Сярэдні дыяметр сасудаў складаў каля 4,5 – 7 см, дыяметр петлепадобнага паддона ад шклянкі – 9 см (дыяметр донца без яго – 6,5 см). 3-я фрагментарнасці вырабаў вызначыць вышыню цэлых сасудаў не ўяўляецца мажлівым. Аздабленне аналізуемых начынняў ажыццяўлялася трыма спосабамі: вертыкальным граненнем сценак (мал. 2: 2), граненнем донца ў выглядзе разеткі (мал. 2: 9) і складанай гравіроўкай (мал. 2: 5).

Чаркі ўяўляюць сабой шклянныя сасуды, якія па сваёй марфалогіі аналагічныя шклянкам, але адрозніваюцца ад іх меншымі памерамі. Паколькі ўсе чаркі, атрыманыя ў выніку археалагічнага вывучэння слабод Віцебска, прадстаўлены выключна фрагментамі (ніжнімі часткамі), то вызначыць іх вышыню ў мінулым не мажліва. Дыяметр гэтых вырабаў – каля 3,5 – 4 см. Донцы аналізуемых чарак плоскія ці вогнутыя на 0,1 – 0,3 см. У якасці аздаблення выкарыстоўвалася вертыкальнае граненне сценак (мал. 2: 1) і тонкія гарызантальныя шугалападобныя налепы, змешчаныя на тулаве (мал. 2: 3).

Да **келіхаў** належаць сасуды разнастайнай формы на ножках. Аднак сярод матэрыялаў даследаванняў слабод Віцебска яны прадстаўлены трыма фрагментамі верхніх частак вырабаў, па якіх складана меркаваць аб іх марфалогіі ў цэлым выглядзе. Звяртае на сябе ўвагу той факт, што 2 вырабы з 3 былі аздаблены гравіраваным сюжэтна-раслінным (мал. 2: 7) і раслінна-геаметрычным (мал. 2: 8) арнаментом.

Кілішкі па сваёй марфалогіі аналагічныя келіхам, але адрозніваюцца ад іх меншымі памерамі. У складзе аналізуемай калекцыі яны прадстаўлены двума фрагментамі вырабаў. Першы ўяўляе сабой фігурную ножку начыння, якая захавалася на вышыню 5 см (мал. 2: 4). На ножцы мацавалася тулава сасуда цыліндрычнай формы, крыху пашыранае ўгору. Дыяметр аснавання тулава – 2,9 см, яно захавалася на вышыню 4 см. Другі кілішак [11, мал. 3: 3] захаванася амаль цалкам (адсутнічае толькі верхняя частка выраба). Ён складаецца з рабрыстага тулава (дыяметр аснавання – 3 см, дыяметр рабра – 4,3 см), якое захавалася на вышыню 4 см, фігурнай ножкі вышыняй 2,8 см і лінзападобнага донца вышыняй 0,4 см і дыяметрам 4,9 см. Абодва вырабы аздаблены вертыкальным граненнем.

Шматлікасць групы **нявызначаных начынняў** (77 экзэмпляраў ці 43% усіх сталовых сасудаў) абумоўлена фрагментарнасцю асноўнай часткі археалагічнага шкла, што выклікае цяжкасці пры інтэрпрэтацыі вырабаў. Выяўленыя фрагменты сценак маглі належаць да ўсіх відаў начынняў, донцаў – да збаноў, графінаў, куфляў ці шклянак, горлышкаў – да пэўнага віду бутэлек ці графінаў, ручак – да збаноў ці куфляў, венцаў – да шклянак, келіхаў ці збаноў. Далейшая праца ў галіне сістэматызацыі і класіфікацыі шклянных вырабаў павінна панізіць працэнт нявызначаных начынняў у складзе калекцыі за кошт назапашвання даных аб цэлых формах вырабаў, што мусіць спрасціць інтэрпрэтацыю іх фрагментаў.

Аптэкарскія сасудзікі належаць да катэгорыі тэхнічных начынняў і з'яўляюцца найбольш шматлікай групай вырабаў у межах дадзенага матэрыялу (25 экзэмпляраў ці 81%). Да ліку аптэкарскіх сасудзікаў належаць розныя віды бутэлек (22 экзэмпляры ці 88%), слоічкі (2 вырабы ці 8%)

і 1 *колбачка*. Найбольшай марфалагічнай разнастайнасцю характарызуюцца *антэкарскія бутэлеккі*. Так, да іх ліку належаць 7 сасудаў вышыняй 8 – 13 см з акруглымі плечыкамі, цыліндрычным тулавам (1 з іх мае граненне на донцы ў выглядзе разеткі (мал. 3: 2), 2 – клеймы ў выглядзе лічбаў (мал. 3: 1); 2 фрагменты вырабаў з прамакутным ў сячэнні тулавам (4,5 × 2 см) з выявамі герба Расійскай Імперыі і клеймамі-надпісамі (мал. 1: 1, 4); 2 сасуды вышыняй 12 і 14 см з цыліндрычным у сячэнні тулавам, якое плаўна пераходзіць у горлышка з дыяметрам вусця 1,5 см (мал. 3: 4); 1 начынне вышыняй 6 см з прамакутным у сячэнні тулавам, прамакутным плечыкам і кароткім цыліндрычным горлам; 1 сасуд вышыняй 11 см з авальным у сячэнні тулавам, аздобленым жгуцікамі ў выглядзе рамкі, і цыліндрычным горлам; 1 начынне вышыняй 8,5 см з прамакутным са скошанымі вугламі ў сячэнні тулавам і цыліндрычным горлышкам (мал. 1: 3), 1 сасуд вышыняй 7 см з авальным у сячэнні тулавам, акруглым плечыкам і цыліндрычным горлышкам, на якім змешчаны шклянныя жгуты, пры дапамозе якіх начынне зачынялася вінтавым коркам і інш. Да *антэкарскіх слоічкаў* належаць 2 сасуды цыліндрычнай формы (4 × 3,5 см і 5 × 5,5 см) з рабрыстым плечыкам, якое адразу пераходзіць у моцна адагнутае донкі вейца (мал. 1: 6).

Астатнюю частку тэхнічных начынняў з матэрыялаў археалагічных даследаванняў слабод Віцебска складаюць 5 флаконаў (мал. 1: 5, 7) і 1 чарнільніца (мал. 1: 8). Кожны *флакон* з'яўляецца вырабам з арыгінальнай марфалогіяй і аздабленнем. Вышыня гэтых начынняў вагалася ад 6 да 15 см. *Чарнільніца* ўяўляе сабой цэлы сасуд вышыняй 5,3 см з квадратным са скругленымі вугламі ў сячэнні тулавам (4,4 × 4,4 см) і акруглымі плечыкамі. Горла выраба ў сячэнні круглае, дыяметр асавання – 1,9 см, дыяметр вусця – 2,3 см. Яно завяршаецца акруглым каўнерыкам шырынёй 0,4 см.

Астатнія вырабы прадстаўлены фрагментам адной *вазы* (катэгорыя дэкаратыўных сасудаў), фрагментамі шкла, якія не падаюцца інтэрпрэтацыі, а таксама інтэр'ерным шклом: 1 фрагмент *шкляной пліткі* і 24 фрагменты *ваконнага шкла*. Рэканструяваць формы цэлых шыбаў не ўяўляецца мажлівым. Можна адзначыць, што яны вырабляліся з празрыстага светла-зялёнага і празрыстага бясколернага шкла.

Большая частка начынняў са складу аналізуемай калекцыі была выканана прэсаваннем. Аб выкарыстанні менавіта гэтай тэхналогіі сведчыць наяўнасць швоў на тулавах начынняў і іх сіметрычная форма. Толькі некалькі вырабаў маюць сляды ад донці на донцы, што сведчыць аб тым, што яны былі выкананы шляхам адвольнага выдзьмування. Спосаб вытворчасці асобных фрагментаў сасудаў, а таксама ўсяго інтэр'ернага шкла вызначыць немажліва. Большасць вырабаў фармавалася з празрыстай зялёнай ці бясколернай розных адценняў шкламасы. Аднак сустракаюцца асобныя экзэмпляры з хрусталевага (больш за ўсё такіх вырабаў сярод сасудаў для піцця) і каляровага шкла.

У адпаведнасці са стратыграфіяй большую частку знаходак шклянных вырабаў прыходзіцца датаваць дастаткова шырока (XVII – XIX стст.). Пры гэтым у асобных выпадках атрымліваецца звязіць даты да другой паловы XVIII – XIX стст. Гэтак жа, верагодна, можна датаваць і большую частку шклянных артэфактаў з матэрыялаў археалагічнага вывучэння слабод Віцебска, улічваючы пэўнае падабенства асартыменту і марфалогіі вырабаў і выкарыстанне тэхналогіі прэсавання для вытворчасці большай часткі прадметаў.

Спраба параўнання асартыменту шклянных вырабаў паміж матэрыяламі асобных слабод паказала, што найбольш складаныя і дарагія прадметы паходзяць з тэрыторыі Задзвіння і Заручаўя. Колькасна шклянныя артэфакты з гэтых тэрыторый таксама пераўзыходзяць матэрыялы з Задунаўя. Гэтую акалічнасць можна паглумачыць тым, што на тэрыторыі Задунайскага пасада да канца XVI ст. пражывала сельскае насельніцтва, пакуль Віцебск не атрымаў Магдэбургскае права і не пачаў выкупляць тут зямлю пад гарадскія патрэбы [8, с. 86]. У выніку на гэтай тэрыторыі ўчасткі належылі як гораду, так і шляхце. Акрамя таго, тут жылі і мяшчане архіепіскапскія, таксама, відавочна, сялянскага паходжання [8, с. 85].

ЛІТАРАТУРА

1. Археалогія Беларусі: у 4 т. – Мінск : Беларуская навука, 1997 – 2001. – Т. 4: Помнікі XIV – XVIII стст. / рэдкал.: В.М. Ляўко [і інш.]. – Мінск : Беларуская навука, 2001. – 597 с.
2. Даль, В.И. Толковый словарь живого великорусского языка: в 4 т. / В.И. Даль. – С.-Пб.-М. : Типография М.О. Вольфа, 1880 – 1882. – Т. 2: И – О. – 807 с.
3. Древности Новгородской земли: электронная база данных археологических находок [Электронный ресурс] // Новгород. гос. ун-т им. Я. Мудрого: сайт. – Режим доступа: <http://www.novsu.ru/archeology>. – Дата доступа: 16.04.2014.
4. Левко, О.Н. Археологические исследования в Витебской области в 1986 году / О.Н. Левко // ААНД ДНУ “Інстытут гісторыі НАН Беларусі”. – Спр. 960.
5. Левко, О.Н. Археологические исследования строительного котлована под административное здание в г. Витебске по ул. Калинина в 2010 – 2011 гг. / О.Н. Левко // Матэрыялы па археалогіі Беларусі. – Мінск, 2013. – Вып. 24: Даследаванне сярэдневяковых старажытнасцей Цэнтральнай Беларусі (памяці Ю.А. Заяца). – С. 374 – 379.
6. Левко, О.Н. Археологические раскопки и разведки 1981 г. / О.Н. Левко // ААНД ДНУ “Інстытут гісторыі НАН Беларусі”. – Спр. 759.

АРХЕАЛОГІЯ І ФІЗІЧНАЯ АНТРАПАЛОГІЯ

- 7 Левко, О.Н. Витебск / О.Н. Левко. – Минск : Беларуская навука, 2010. – 335 с.
- 8 Левко, О.Н. Витебск XIV – XVIII вв.: (Стратиграфія, хронологія, сацыяльна-історычная топографія і тэхналогія прайздурства) / О.Н. Левко. – Минск : Навука і тэхніка, 1984. – 120 с.
- 9 Левко, О.Н. Исследование территории Задунавья в г. Витебске в 1977 – 2005 гг. / О.Н. Левко // Матэрыялы па археалогіі Беларусі. – Мінск, 2006. – Вып. 12: Археалогія эпохі Сярэднявек (да 75-годдзя з дня нараджэння П.Ф. Лысенкі). – С. 197 – 214.
- 10 Левко, О.Н. Исследование территории Замкового ручья в г. Витебске в 2007 – 2008 гг. / О.Н. Левко, А.Р. Белоусов // Матэрыялы па археалогіі Беларусі. – Мінск, 2011. – Вып. 20: Археалагічныя даследаванні на Беларусі ў 2008 г. – С. 352 – 357.
- 11 Левко, О.Н. Исследования на территории Задвинья в г. Витебске в 2011 г. / О.Н. Левко // Матэрыялы па археалогіі Беларусі. – Мінск, 2013. – Вып. 24: Даследаванні сярэднявечных старажытнасцей Цэнтральнай Беларусі (памяці Ю.А. Заяца). – С. 380 – 383.
- 12 Левко, О.Н. Необычная коллекция оружия, эмблем и нагрудных знаков из раскопок 2011 г. на территории Заручевья в Витебске // О.Н. Левко, П.М. Кенько, А.Р. Белоусов // Віцебскія старажытнасці : матэрыялы навук. канф. – Мінск, 2013. – С. 33 – 37.
- 13 Левко, О.Н. Отчет об археологических исследованиях 2003 – 2005 гг. в историческом центре г. Витебска (зона реконструкции с реставрацией административного здания ОАО “Белинвестбанк” по ул. Ленина 22/16) / О.Н. Левко // ААНД ДНУ “Інстытут гісторыі НАН Беларусі”. – Спр. 2312.
- 14 Левко, О.Н. Отчет об археологических исследованиях в северо-восточной Беларуси в 2000 г. / О.Н. Левко // ААНД ДНУ “Інстытут гісторыі НАН Беларусі”. – Спр. 1845.
- 15 Левко, О.Н. Отчет об археологических исследованиях на территории Задвинья в 1991 г. / О.Н. Левко // ААНД ДНУ “Інстытут гісторыі НАН Беларусі”. – Спр. 1323.
- 16 Левко, О.Н. Отчет об археологических исследованиях на территории Задвинья в 1991 г. / О.Н. Левко // ААНД ДНУ “Інстытут гісторыі НАН Беларусі”. – Спр. 1323а.
- 17 Левко, О.Н. Отчет об археологических исследованиях на территории северо-восточной Беларуси в 1994 году / О.Н. Левко // ААНД ДНУ “Інстытут гісторыі НАН Беларусі”. – Спр. № 1573.
- 18 Левко, О.Н. Отчет об археологических раскопках в 1980 г. в г. Витебске, г.п. Сураже, Смольянах, Копыси / О.Н. Левко // ААНД ДНУ “Інстытут гісторыі НАН Беларусі”. – Спр. 687.
- 19 Левко, О.Н. Отчет об археологическом наблюдении во время земляных работ на объекте “Реконструкция ресторана “Хата лесника” в г. Витебске в 2005 г. / О.Н. Левко // ААНД ДНУ “Інстытут гісторыі НАН Беларусі”. – Спр. 2314.
- 20 Левко, О.Н. Отчет по археологическому наблюдению на объекте “Реконструкция здания Витебского областного суда с пристройкой в г. Витебске” в 2006 – 2007 гг. / О.Н. Левко // ААНД ДНУ “Інстытут гісторыі НАН Беларусі”. – Спр. 2358.
- 21 Львова, З.А. Стекланные бусы Старой Лядоги как исторический источник / З.А. Львова // Андрей Чернов: стихи и исследования [Электронный ресурс]. – 2008. – Режим доступа: http://chernov-trezin.narod.ru/ZLATA_LVOVA.htm. – Дата доступа: 16.04.2014.
- 22 Ляўко, В.М. Функцыянальнае прызначэнне, тыпы гарадоў. Археалагічнае вывучэнне / В.М. Ляўко // Археалогія Беларусі: у 4 т. – Мінск, 2001. – Т. 4: Помнікі XIV – XVIII стст. – С. 12 – 23.
- 23 Ткачоў, М.А. Справаздача аб палявых даследаваннях за 1977 год Дняпра-Дзвінскага атрада Беларускай археалагічнай экспедыцыі / М.А. Ткачоў // ААНД ДНУ “Інстытут гісторыі НАН Беларусі”. – Спр. 760.
- 24 Ханко, О.В. Гутне скло XVII – XVIII століць з Полтавы / О.В. Ханко // Археалагічны літопіс Лівобережжя Украіны. – 2001. – № 2. – С. 125 – 127.

УДК 902.2:739

**ЮВЕЛІРНЫЯ МАЙСТЭРНІ ПОЛАЦКА X–XVII стст.:
АДМЕТНАСЦІ ТЭХНАЛОГІІ І АСАРТЫМЕНТА ВЫРАБАЎ**

**канд. гіст. навук І.У. МАГАЛІНСКІ
Полацкі дзяржаўны ўніверсітэт, Наваполацк**

Прыведзены аналіз ювелірнай вытворчасці полацкіх майстроў X–XVII стст., заснаваны на даных археалагічных даследаванняў ювелірных майстэрняў, знойдзеных на тэрыторыі г. Полацка. У выніку даследавання хімічнага складу вырабаў з каляровых металаў, іх нарыхтовак і інструментаў можна вылучыць пэўныя заканамернасці ў спецыялізацыі на пераважным выкарыстанні асобных відаў сыравіны ў межах розначасовых вытворчых ювелірных комплексаў Полацка.

У ходзе археалагічных даследаванняў на тэрыторыі Полацка выяўлена не менш пяці вытворчых ювелірных комплексаў, якія размяшчаліся ў гістарычных частках горада. Ювелірныя майстэрні можна аднесці да трох храналагічных груп: 1) X–XI стст.; 2) XII–XIII стст.; 3) XVII ст. [1, с. 3] (мал. 1).